

TANZİMAT DÖNEMİNDE ÇEŞME KOCABAŞILARI (1839-1876)*

Özcan MERT**

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde bir yerleşim merkezindeki hıristiyan halkın önde gelen kişilerine kocabaşı veya çorbacı denirdi. Kocabaşı, aynı devletin müslüman ahalisinin itibarlı kişileri olan âyân ve eşrafın eş anlamlısı idi. Anadolu'da hıristiyan nüfusunun yoğun olduğu Aydın vilayetinin Çeşme kasabasında bulunan kocabaşılardan XIX. yüzyıldaki durum ve faaliyetlerinin açıklanması Osmanlı toplumunun daha iyi anlaşılması bakımından yararlı ve gereklidir.

ABSTRACT

The affluent persons within the Christian population of a settlement were called headmen in the Ottoman State. Headmen were the equivalent of the "notables" of the Muslim populations. It is useful and necessary to explore the status and the activities of headmen in Çeşme district of Aydın province – a town densely populated by Anatolian Christians, in order to understand better the Ottoman society of the XIXth century.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti döneminde kocabaşı, âyânın eş anlamlısıdır. Âyân; bir şehir, kasaba, zümre ve dönem içindeki müslümanların ileri gelen kimseleri demektir. Kocabaşı da Osmanlı hıristiyanlarının ileri gelenleri anlamındadır. Hıristiyan ileri gelenlerine, Osmanlı ülkesinin değişik yerlerinde kocabaşı, çorbacı ve arhont denilmekte idi¹. Bunun yanında bir yörede bir hıristiyan ileri gelenine hem kocabaşı ve hem de çorbacı denildiği görüldü. Bir başka yöredeki

---

* Bu makale, 2000 yılında İzmir ve Manisa'da düzenlenen XIV. Ciepo Sempozyumu'na sunulan bildirinin metnidir. Sempozyumdan sonra 4. dipnot ile ilgili bilgiler öğrenilip eklenmiştir. Ö.M.

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, Kadıköy-İstanbul

¹ Gilles VEİNSTEİN, "Balkan Eyaletleri (1606-1774)", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. I, yayın yönetmeni: Robert MANTRAN, çev. Server TANİLLİ, Say Yayınları, İstanbul 1991, s. 401.

meselâ Bulgaristan'daki kocabaşı ve çorbacı olan ileri gelen kimseler farklı konumlarda bulunmaktaydılar².

Âyânlar ile kocabaşılar arasında epey benzerlikler vardır. Genel olarak kocabaşılar, âyânlar gibi ırk, mezhep ve meslek bakımından farklı kökenlidirler. Yani Rum, Ermeni, Bulgar, Sırp ırkından ve Ortodoks, Katolik, Protestan ve Gregoryen mezhebine mensup olup semerci, kaptan, papaz, keşiş, çorbacı ve boyacılıktan kocabaşılığa seçilenler vardı. Osmanlı belgelerinde kocabaşı deyimini, şimdilik ilk olarak 1691 tarihli bir hükümde görüldü ve ilk kocabaşı seçimine ise 1726 tarihli bir belgede rastlandı³. Kocabaşı deyiminin Rumca karşılıklarından biri olan protokir (Başefendi) deyimini ise daha erken bir tarihte 1651 yılının Girit Şer'ive Sicil Defteri yazmasında görüldü⁴.

Osmanlı klasik döneminde âyânların nüfuzu, buldukları yerleşim merkezinin dışına taşmazdı. Merkezî otoritenin zayıflaması yanında, maliyede iltizam ve malikâne sistemlerinin uygulanması ile âyânlık dönemine zemin hazırlandı ve bu döneme geçildi. Âyânlık dönemi, XVII. yüzyılın son yirmi yılı içinde başladı. Mahmut II. merkezi idareyi kuvvetlendirmek istiyordu. Zamanında memurlara maaş bağlanması sistemi getirilmişti. Mahmut II. zamanında kuvvetli âyânlar ve derebeyleri ya ecelleri ile ölmüşler ya da öldürülmüşlerdi. O'nun döneminde ve Tanzimat Dönemi'nde âyânlığın kaldırılması ile ilgili bir karar alınmamıştır. Âyânların görev süreleri ne kanunnamelerde ne de fermanlarda belirtilmediği için 20 sene âyânlık yapanlar vardır. Tanzimatta yeni düzen ve kazalardaki yeni idare tarzı nedeni ile ayanlık özelliğini kaybetmiş ise de, iki asra yakın süren bu oluşumun birden kaldırılması imkansız olduğundan, belgelerde de gördüğümüz üzere birkaç yerde varlığını devam ettirmiş, hatta Halil İnalçık'ın belirttiği üzere aralarında Tanzimat'ın uygulanmasına karşı çıkanlar olmuştur⁵.

² Özcan MERT, "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kocabaşı Deyimi, Seçimleri ve Kocabaşılık İddiaları", *Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Ankara 1995, s. 402.

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), Bâbîâlî Evrak Odası Sadaret Evrakı Mektubî Kalemi Umum Vilâyât (A. MKT. UM.), nu. 464/88; İbnülemin Tasnifi Şükür ve Şikâyet, nu. 601; Mühimme Defteri, nu. 101, s. 18; MERT, "a.g.m.", s. 401, 403.

⁴ Mustafa OĞUZ, *Girit (Resmo) Şer'ive Sicil Defterleri (1061-1067)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2002, s. 434, 467, 504, 553, 574. Sayın Dr. Mustafa OĞUZ'u bu mükemmel doktora tezinden dolayı tebrik ederim ve konuyla ilgili bilgileri edinmemi sağladığı için kendisine çok teşekkür ederim. Ö.M.

⁵ Âyânlık dönemi için bk. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayânlık*, Ankara 1977, ss.308-309.; Aynı yazar, *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyanları(1791-1808)*, Ankara 1983, s.105; Halil İnalçık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri. *Belleten* 112, ss.682-684; Bruce McGOWAN, "The Age of the Ayans, 1699-1812", *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914*, ed. Halil İNALCIK-Donald QUATAERT, Harvard University Press, Cambridge 1994. s. 637-758; Özcan MERT, "Osmanlı Devleti Tarihinde Âyânlık Dönemi", *Osmanlı*, c. VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999. s. 174-180.

Âyânlık dönemine geçişin bir benzeri, hıristiyan nüfusun yoğun olduğu bölgelerde yaşandı. Devletin gücünü kaybetmesi, kurumların gerilemesi ve vergi sistemindeki değişiklikler, taşradaki müslüman ve gayr-ı müslim ileri gelenlerinin güçlenmesine sebep oldu⁶. Merkezî yönetimin taşradaki gücünü kaybettiği sıralarda cizyenin belli bir miktar ile toptan alınması olan maktû yani götürü sistemine geçilmesi de kocabaşılık bakımından önemlidir. Cizye miktarı, cemaat kocabaşları ile yapılan anlaşmalarla belirlenmekte idi. Bu sistemin yaygınlaşması ile devletin vergi yükümlülere üzerindeki otorite ve kontrolü zayıflarken, müslümanlardan vergi toplama işini âyânların üstlenmeleri gibi kocabaşlar da hıristiyanlardan vergi toplama işini üzerlerine aldılar. Bu durum, XVIII. yüzyılda özellikle Balkanlar'da bir üst tabakanın oluşmasına uygun bir ortam yarattı⁷.

Vergi işleri sebebiyle Rumlar tarafından köy, kasaba ve şehirlerde yerel meclisler kuruldu. Bu meclislere seçilen üyelere demogerontes, opitropes, proestotes, arhontes ve kocabaşı denmekteydi. Kocabaşının Rumca karşılığı demogerontes idi. Eski Yunan tarihinde bir yerleşim merkezinde kırdan sonra gelen en yetkili kişi olan demogerontes, Osmanlı döneminde yönetim ile asayiş görevlerini üstlenen ve vergi toplayan memur statüsünde Rum bölgesinin en önemli kişisi idi. Önceleri en yaşlı kişilerden seçilen demogerontes, daha sonra nüfuz bakımından güçlü kişiler arasından seçildi.

Özellikle Mora yarımadası ile adalardaki köy, kasaba ve şehirlerde uygulanan yerel yönetim sisteminde demogerontes hıristiyan unsurların şefi durumundaydı. Osmanlı reayası, kırsal meclise vekil seçmekte idi. Yirmi dört kırsal meclisten Mora Genel Meclisi'ne ikişer üye gönderilmekteydi. Bütün bu işlemler, Osmanlı Hükümeti tarafından onaylanmaktaydı. Bu yerel yönetim sistemi, Rumların haklarına gelir ve yargı işlerinde bir özerklik sağladı⁸.

Halk ile devlet arasındaki işleri yürüten, merkezî yönetime karşı halkın ve halka karşı da merkezî hükümetin temsilcisi konumundaki vilâyet âyânlarının reisi durumundaki başâyân gibi hıristiyan halk içinde başkocabaşı vardı. Başkocabaşı da başâyân gibi seçimle göreve atanırdı⁹.

⁶ VEINSTEIN, "a.g.m.", s. 400.

⁷ Halil İNALCIK, "Cizye", *İslâm Ansiklopedisi*, c. III, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul 1993, s. 46.

⁸ VEINSTEIN, a.g.m., s. 402; Gilles VEINSTEIN, "Le patrimoine foncier de Panayote Benakis, Kocabaşı de Kalamata", *Journal of Turkish Studies / Türklük Bilgisi Araştırmaları*, c. XI, Harvard University, 1987, s. 213. Bu bilgiye ulaşmama çevirisi ile yardımcı olan Sayın Teri GALİMİDİ'ye teşekkür etmek zevkli bir görevimdir. Ö.M.

⁹ MERT, "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kocabaşı Deyimi, ...", s. 403-406.

Âyânlık mücadeleleri gibi kocabaşılık mücadeleleri de yaşandı. Âyânlar gibi halka zulmeden, fazla vergi toplayan, halktan topladıklarını İstanbul'a geç ve eksik teslim eden kocabaşılar da vardı¹⁰.

Âyânlar nüfuzlarını yerleşim yerlerinin dışına çıkartıp hakimiyet alanlarını genişletirken, belde yönetimlerinin başına geçen kocabaşılardan da benzeri girişimlerde bulunanlar oldu. Bazı kocabaşılar, cemaatlerinin bağımsızlık hareketlerine destek verirken bir kısmı buna karşı çıktılar¹¹.

Nizam-ı Cedit ile ilgili olayları yaşayan ve çok iyi bilen II. Mahmut (1808-1839), yenileşme hareketlerinin karşısında bir engel olarak gördüğü âyânlara yönelik merkezîyetçilik politikasını uygularken çok sayıda âyânı katlettirip mal varlıklarını musadere etti. Padişah, Mora isyanına karışan kocabaşılara da benzeri uygulamalarda bulundu.

1833-1836 Yıllarında taşradaki köy ve mahallelerde âyânlık teşkilâtı yerine muhtarlık düzeni kuruldu. Hıristiyan köy ve mahallelerindeki yönetimlerde bir değişiklik yapılmayınca kocabaşılar, önceki yıllarda olduğu gibi muhtarlık görevini sürdürdüler¹².

TANZİMAT ÖNCESİ ÇEŞME KOCABAŞILARI

Şimdilik ulaşılabilen kaynak ve belgelere göre, Tanzimat öncesi Çeşme kocabaşıları hakkında XIX. yüzyıl başındaki önemli konulardan biri olan Mora isyanı çerçevesinde bilgiler verilecektir. Buna paralel olarak Çeşme çevresindeki kocabaşılara da değinilecektir.

Sakız adasına bağlı bir kasaba olan Çeşme ve çevresindeki olumsuz gelişmeler, Mora isyanından önce Filiki Eteryâ Cemiyeti'nin kurulduğu 1814'te başladı. Cemiyet ve isyanla bağlantısı olan ve bu kurum ile ayaklanma hareketini destekleyen kocabaşılar vardı. Merkezîyetçilik politikası ile ülkeyi kontrolü altında tutmaya çalışan II. Mahmut ve Bâbîâlî, taşrada âyânların yanında kocabaşıları da sıkı bir takibe almıştı. Nitekim 1814 yılında İzmir Kocabaşısı Coya, Rumlar arasında bozgunculuk yaptığı ve memleket işlerinde Bâbîâlî'nin isteği dışındaki hareketlere hızla başladığı için görevinden uzaklaştırıldı¹³.

¹⁰ BOA., Cevdet Tasnifi (C.) Adliye, nu. 1825, 2847, 3302; C. Dahiliye (DH.), nu. 5504; C. Zaptiye (ZAP.), nu. 4192; MERT, "a.g.m.", s. 406-407.

¹¹ Yuzo NAGATA, *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi*, Study of Languages & Cultures of Asia & Africa, Tokyo 1976, s. 45, 49-51, 58-60.

¹² Musa ÇADIRCI, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", *Belleten*, c. XXXIV, nu. 135, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1970, s. 411; İber ORTAYLI, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, Ankara 1974, s. 411; Musa ÇADIRCI, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1991, s. 38-40.

¹³ BOA., C. ZAP., nu. 4535.

İsyanla bağlantıları olan bir gurup da deniz korsanı ve eşkıyası anlamına gelen izbanditler idi¹⁴. İsyan başlayınca izbanditlerin Ege adaları ile Anadolu sahillerine saldırılarda buldukları görüldü. Adalardaki ve Anadolu kıyılarındaki bazı Rumlar ile kocabaşlar Mora asilerini destekleyince isyan buralara kadar yayıldı. Rumların arasında âyân ve kocabaşların arazilerini ele geçirmek amacıyla isyana katılanlar da vardı¹⁵.

Mora ayaklanmasının daha ilk yılında 1821'de Ayvalık'ta bir isyan çıktı¹⁶. Benzeri bir olay, aynı yılda Çeşme'nin bağlı bulunduğu Sakız adasına da sıçradı. İzbanditler Sakız'a saldırınca adadaki müslümanlar, aralarında metropolit ve hizmetkârı, kocabaşı ve hizmetkârı ile köy vekillerinin de bulunduğu altmış üç Rumu tutukladıktan sonra padişahın iradesi ile öldürdüler¹⁷.

1823 Yılında Çeşme kasabasının Ovacık köyünde çıkan çatışmada üç eşkıya öldürüldü ve kesilen başları İstanbul'a gönderildi¹⁸. Eşkıyaların 1828'de de Çeşme tarafına saldırıda buldukları ve Alaçatı köyünden koyun çaldıkları görüldü. Köyün voyvodası, kısa sürede olaya müdahalede bulunarak izbanditi öldürdü ve çalınan hayvanları kurtardı. Eşkıyadan katledilenlerin kesilen kelleler de başkente irsal edildi¹⁹.

(1834) Yılında Kaptan Paşa, izbanditlerin insan öldürmelerine, zahire ve eşya ile adam istemelerine karşı tedbir alınması için kocabaşılara talimat verdi. Paşa ayrıca, casusluk etmemeleri hususunda uyardığı kocabaşılardan korsan gemileri hakkında yazılı bilgi bildirmelerini de istedi. Kocabaşılar, paşanın bu emir ve isteklerini yerine getirmeyi kabul ettiler²⁰.

Mora isyanı döneminde Çeşme'den kaçan Rumlar oldu. 1827'de Bâbüâlî, bu Rumların mülklerini müzayede ile sattırdı. İsyan sona erip barış dönemine girilince kaçak Rumlardan Çeşme'ye geri dönenler oldu. Ev, mülk ve arazileri zapt edilmiş olan bu kimseler, sokakta kalıp geçim sıkıntısı çekince II.

¹⁴ İzbanditler hakkında fazla bilgi için bk. Bülent KAYHAN, Adalar Denizi'nde Rum Korsanları : İzbanditler, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 1996.

¹⁵ İber ORTAYLI, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İkinci baskı, hil yayın, İstanbul 1987, s. 40.

¹⁶ Zeki ARIKAN, "1821 Ayvalık İsyanı", *Belleten*, c. LII, nu 203. Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1988, s. 571 - 600 + 1 harita.

¹⁷ BOA., Hatt-ı Hümayun (HH.), nu. 38209-A; Ahmed CEVDET, *Tarih-i Cevdet*, İkinci tabı, c. XI, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet 1309, s. 159; Mübahat KÜTÜKOĞLU, "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları", *Türk Yunan İlişkileri, Üçüncü Askerî Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 134-135, 142-143.

¹⁸ BOA., HH., nu. 16553.

¹⁹ BOA., HH., nu. 39372.

²⁰ BOA., HH., nu. 16202.

Mahmut'tan af dileğinde bulundular. Padişah, 1831'de bu kimseleri affetti²¹. Bu afftan sonra Çeşme'de sakin ve huzurlu bir döneme geçildi.

Bâbîâlî, padişahın iradesi ile 1830'da belde ve çevresinin durum ve şikâyetlerinin anlaşılması için Çeşme kocabaşısını İstanbul'a davet etti. Başkente gelen kocabaşı, vergi ve geçim sıkıntılarını dile getirdikten sonra Çeşme ve Alaçatı'da harap durumdaki iki kilisenin tamirine ruhsat verilmesini istedi²². Birkaç yıl sonra da Çeşme kazası ile Alaçatı köyü reayası, yedi seneden beri Sabık Kocabaşı Mike'nin memleket masrafları için halktan topladığı paraların nereye verildiğini, Sakız Muhassılı Abdülkadir Ağa'ya sordular. Çok miktarda paranın, muhassılın selefi Yusuf Paşa'nın zimmetinde olduğu bildirilince konu İstanbul'a aktarıldı²³.

II. Mahmut, ıslahat hareketlerinde kocabaşılardan yararlandı. 1831 Yılında nüfus sayımına geçilirken kazalarda defter nazırının başkanlığında sayım işi yürütüldü. Kazalardan kayıt memurlarının ve köylerden ise imam, papaz ve kocabaşılardan gönderdikleri nüfus kayıtlarının derlenip altı ayda bir İstanbul'a ulaştırılması işi nazıra aitti. Kocabaşılar; yörelerinde doğan, ölen ve oraya gelip yerleşen kimseler ile beldeden ayrılanlar hakkındaki bilgileri günü gününe kaydedip defter nazırına bildirirlerdi. Ayrıca onlar, gezi yapabilmek için mürur tezkeresi almak zorunda olan kimselere önce kocabaşı mühürlü²⁴ pusula verirlerdi²⁵.

TANZİMAT DÖNEMİNDE (1839-1876) ÇEŞME KOCABAŞILARI

Tanzimat döneminde Çeşme kazasında statülerine göre iki çeşit kocabaşı vardı. Bunlardan biri, halkın vekili olan muhtar durumundaki mahalle kocabaşılığıydı. Diğerisi ise kaza kocabaşılarının başkanı, başkocabaşı durumundaki kaza işlerini gören kocabaşı idi. Esasında bunlar, kazanın sosyal yapısına göre iki tür olan kocabaşılara çok benzemektedirler. Sosyal yapı esas alındığında Çeşme'de fakirler kabilesi ile zenginler kabilesinin temsilcileri olan iki çeşit kocabaşı mevcuttu.

Seçim ve tayinleri

Tanzimat öncesinde ve döneminde kocabaşılar ile âyânların durumu hemen hemen aynı idi. II. Mahmut'un merkezîyetçilik politikası sonucu siyasî gücü azalan âyân ve kocabaşılardan bir kısmı, köy ve mahallelerin muhtarı oldular.

²¹ BOA., C. Maliye (MAL.), nu. 24243; HH., nu. 38066, 38066-A; KÜTÜKOĞLU, "a.g.m.", s. 144, 153, 155.

²² BOA., C. MAL., nu. 25179.

²³ BOA., HH., nu. 38798-A.

²⁴ Kocabaşılara mühürlerini Darphane-i Âmiré tarafından verirdi. Kocabaşılardan yanında imam ve muhtarlar da mühürlerini aynı kurumdan alırlardı. Bu kimselere mühür verme işini ise Ceride Kalemi yürütürdü. Bk. BOA., Maliyeden Müdevver Defter, nu. 8989, s. 21; Ali AKYILDIZ, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, İstanbul 1993, s. 101.

²⁵ ÇADIRCI, a.g.e., s. 46, 328.

Tanzimat devrinde muhassıl bulunan sancak merkezi ve kazalarda on üç kişilik büyük meclisler ile muhassılsız kaza, kasaba ve köylerde beş kişilik küçük meclisler kuruldu. Büyük mecliste iki ve küçük mecliste ise bir kocabaşı üye olarak bulunmakta idi²⁶.

Tanzimat'ın ilk yıllarında ülkenin değişik yerlerinde kocabaşılık seçimleri farklı yapılmakta idi. Bazı yerlerde her yıl kocabaşılık seçimleri yapılırken, diğer bazı yerlerde ise uzun yıllar kocabaşılıkta bulunanlar vardı. Bir kimsenin uzun yıllar kocabaşılıkta bulunmasının sakıncalarını gören Tanzimat yönetimi, konu ile ilgili süreyi sınırlandırma yoluna gitti. Bu süre 1857'de bir yıl olarak belirlendi. Süresi dolan kocabaşı ve çorbacı, aradan iki yıl geçmeden yeniden kocabaşı olamayacaktır²⁷.

Çeşme kocabaşları, unvanlarına ve görev yaptıkları kurumlardaki üyeliklerine seçim yoluyla ulaştılar. Onların seçimleri, çok defa Rumlar arasında bir tartışma konusu oldu. Bu tartışmalardaki konular, Bâbiâlî'ye kadar götürüldü. Çünkü meclis üyeleri, halkın temsilcisi görev ve rolünü üstlenen kimseler değildi. Tam aksine onlar, kendi menfaatlerini düşünen ve bu konuda diğer dinlere mensup üyelerle işbirliği eden kimselerdi²⁸.

Aralarında kocabaşların da bulunduğu Çeşme Kaza Meclisi üyelerinin 1845'ten 1853'e kadar değiştirilmedikleri görüldü. Bu meclisteki müslüman ve hıristiyan üyeler, aralarında ittifak edip halka haksızlıklarda bulununca İstanbul'a şikâyet edildiler²⁹.

1854 Yılında Çeşme Kaza Meclisi'ne bir kocabaşı tayin edildi. Rum Patriği, Çeşme hıristiyanlarından gelen bir istek üzerine Çeşme Kaza Meclisi Üyesi olan kocabaşının değiştirilmesi hususunda Bâbiâlî'ye başvuruda bulundu. Meclisteki kocabaşı, uygun olmayan hareketlere girişmiş olduğundan onun yerine halkın seçtiği Yando Leon'un atanması için İzmir valisine bir emirname yazılması istendi³⁰.

Çeşme Rumları, kocabaşı ve kaza meclisine üye seçimindeki sistem ile haklarını iyi bildikleri için bu konunun takipçisi oldular. Onlar, vali ve kaza müdürü gibi yöneticiler tarafından taraf tutarak yapılan kural dışı atamalara karşı çıktılar. Çünkü, bu durumda dürüst bir biçimde yapılmayan fakir halkın işleri sekteye uğramaktaydı. Bu bakımdan 1855 yılı başlarında Rumlar, kocabaşı ve meclis üyelerinin çoğunlukta olan fakir halk tarafından seçilmesinin usul gereği olduğu ve bu işe kaza müdürü ile diğer yöneticilerin müdahalede

²⁶ Halil İNALCIK, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri", *Belleten*, c. XXVIII, nu. 112, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1964, s. 626-27.

²⁷ MERT, "a.g.m.", s. 404.

²⁸ Roderic H. DAVISON, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, 1856-1873*, çev. Osman AKINHAY, c. I, Papirüs Yayınevi, İstanbul 1997, s. 56.

²⁹ BOA., İrade Tasnifi Meclis-i Vâlâ (İ. MV.), nu. 9841.

³⁰ BOA., Bâbiâlî Evrak Odası Divan-ı Hümayun Kalemi (A. DVN.), nu. 100/46.

bulunmaması hakkında Bâbîâlî tarafından ilgili yöneticilere bir yazı yazılması için konuyu Patrik vasıtasıyla Meclis-i Vâlâ'ya aktardılar³¹.

Çeşme kazası Rumlarının memleket işlerini görmek üzere atanan kocabaşılar ve meclis üyelerinin seçimi hususu, fakir halkın vekilleri olan mahalle kocabaşlarına ait idi. Yürürlükte olan usule göre seçime başkaları karışamaz ve hatır ile atama yapılamazdı. Ama kaza müdürü ve hakim gibi kimseler, bu konuya müdahalede bulununca halkın işleri dürüst bir biçimde çözümlenemedi. Bunun üzerine başkaları karışmadan, âdet olduğu üzere fakir halkın vekilleri olan mahalle kocabaşlarının oyları ve onayı ile seçim ve atama yapılması hususunda İzmir valisine bir emirname yazılması İstanbul'dan istendi. Konu ile ilgili emirname, 16 Ağustos 1855'te yazıldı³².

1855 Tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre; Çeşme kocabaşlarının görev sürelerinin Rumî tarihe göre belirlenmesi, süresi dolan kocabaşının muhasebesinin kontrol edilmesi ve yerine yenisinin fakir Rumlar tarafından seçilmesi, Tanzimat'ın usulü ve yörenin âdeti gereği idi. Bu usul ve âdete uyulmaması üzerine beldede taraftarlık ile gizli düşmanlık ortaya çıktı. Halk ise haksızlığa uğrayıp geçim sıkıntısı çekti. Halkı haksızlıktan korumak için, süresi sona eren üç kocabaşının yerine yenilerinin getirilmesinde, eski usulün uygulanması hakkında İzmir valisine bir emir yazılması istendi. 9 Temmuz 1855 Tarihli bir yazıyla Bâbîâlî, konu hakkında gerekli araştırma ve işlemin yapılmasını İzmir valisine bildirdi³³.

13 Ocak 1856'da, Sakız adasına bağlı Çeşme kasabasında, her yıl kocabaşı değiştirilmesi daimî âdetlerden olduğundan ve bundan önce kocabaşı bulunan üç zimmînin süreleri dolmuş bulunduğundan yerlerine başkalarının atanması gerekiyordu. İzmir Valisi Süleyman Paşa, hıristiyan işlerini görmeğe muktedir ve fakirlerin durumlarını bilen dört kişiyi kocabaşı tayin etmişse de mahkeme vasıtasıyla da atama yapılmasının istenmesi üzerine gereken yapıldı.

23 Ocak 1856'da Çeşmeli Rumlar, bir dilekçeyle İstanbul'a başvuruda bulundular. Dilekçeye göre Çeşme hıristiyanları, zengin ve fakir olmak üzere iki kabile durumunda idiler. Her kabileden maaşsız ve kinsiz ikişer kocabaşı ile altışar proestos³⁴ atanmasını istediklerini Bâbîâlî'ye duyurmuşlardı. Buna dayanılarak valinin atadığı dört kişinin Rumların işlerine bakması için irade çıkmıştı. Rumlar, bu dört kişinin fakirlere itibar etmemeleri sebebiyle iki tarafın ikişer kocabaşı ve altışar proestos seçmesi gerektiğini ve kocabaşılık mührünün dört parçadan ibaret olmasını istediler³⁵.

³¹ BOA., A. MKT. UM., nu. 189/16.

³² BOA., A. DVN., nu. 106/1. Bk. EK/1.

³³ BOA., A. MKT. UM., nu. 202/20-1.

³⁴ proestos: Kilisede başpapaz, şehirde mütehayyizan-ı belde. Bk. Yuvanaki PANAYODİTİS, *Kâmûs-ı Râmî*, c. 1, Panayoditis Matbaası, İstanbul 1897, s. 1554.

³⁵ 1860 Yılına ait bir belgedeki dört Çeşme kocabaşısına ait dört parçalı bir mühür için bk. BOA., İ. MV., nu. 19295, lef: 2. Dört parçalı mühürün fotokopisi için bk. EK/2.

Mührün dört parçaya bölünmesi ve dört kocabaşıya birer parçasının verilmesi çok ilginçtir. Rumlarla ilgili bir konunun bir üst makama havale edilebilmesi ve meselenin çözümlenebilmesi için dört kocabaşının aralarında bir uyum ve dayanışma olması şarttı. Konu ile ilgili yazdıkları rapor ve dilekçenin altında dört kocabaşının çeyrek mühürlerinin bulunması gerekliydi. O konuya katılmayan ve görüş ayrılığında bulunan bir kocabaşı, o belgeye çeyrek mührünü basmaz ise o konu üst makamlara havale edilemediği gibi çözüme de ulaşamıyordu³⁶.

29 Ocak 1856 Tarihli bir mahzar ile İzmir Valisi Süleyman Paşa ve aralarında iki kocabaşının da bulunduğu büyük meclis üyeleri, konuyu İstanbul'a duyurdular. İstanbul'a gönderilen yazıya göre Çeşme reayasının vekili olan Pandeli, Çeşme Rumlarına mahsus eski mührü saklamış ve hükümete teslim etmekten çekinmişti. Halkı birbirine düşürmeğe sebep olan bu kimseden mühür alınıp papazlara teslim edildi. Çok kötülük yaptığı ve suç işlediği görülen bu kimsenin cezalandırılması istendi. 1856 Şubatında Meclis-i Vâlâ, Pandeli'nin bir yıl sürgün edilmesi ve mührün de Patrikhane'ye verilmesi yönünde aldığı kararları İzmir valisine bildirdi³⁷.

Aralık 1867'de Çeşme kazasında gayr-ı müslim nüfus, müslüman nüfusundan daha fazla olduğu için meclis üyeliklerine ikişer müslüman ve hıristiyanın iki yüz ellişer kuruş maaşla tayini yönünde bir girişimde bulunuldu³⁸.

Hizmetleri

Çeşme kocabaşılarının verdikleri hizmetlerle ilgili şimdilik ulaşılabilen belgeler çok azdır. Bu bakımdan hizmetleri hakkında verilen bilgiler de fazla değildir. Ama genelde kocabaşılarının hizmetlerine değinilerek Çeşme kocabaşılarının vermeleri ihtimal dahilinde olan hizmetleri çoğaltmak mümkündür. Çeşme kocabaşıları, beldede asayişin korumak, halka zarar veren yöneticilerin değişimi konusunda ilgili kurumlara şikâyetle bulunmak ve kasabanın imarını geliştirmek konularında girişimlerde bulundular.

³⁶ Dört parçalı kocabaşı mührü kullanımı, günümüzün üçlü kararnamesine çok benzemektedir. Üçlü kararnamede cumhurbaşkanı, başbakan ve bir bakanın imzaları varsa alınan kararın uygulanması ve imza eksikliği halinde ise o kararın uygulanamaması gibi.

Bildiriyi sunduğum sırada Oturum Başkanlığında bulunan Sayın Prof. Dr. Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, bildirimdeki dört parçalı mühür konusunda eserinden yararlanabileceğimi söyledi. Kongre sonrasında ulaşabildiğim değerli kitabındaki bilgiyi aynen vermeden önce, bu konudaki katkılarından dolayı Saygıdeğer KÜTÜKOĞLU'na teşekkür etmek zevkli bir görevimdir. Ö. M.

"Son devirlerde suiistimalleri önlemek amacıyla bazı vakıflarda iki, hatta dört parçalı mühürler kazdırıldığı görülmektedir. Bu mühürlerin parçaları ayrı ayrı şahıslarda bulunmakta ve ikisi biraraya getirilip basılmadan gerekli muâmele yapılamamaktadır." Bk. Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1994, s. 92.

³⁷ BOA., A. MKT. Meclis-i Vâlâ (MVL.), nu. 78/49.

³⁸ BOA., Vilâyet Gelen Giden Defteri (V.GGD.), nu. 107, s. 836.

1849 Nisanında Çeşme civarında çevreyi rahatsız edici faaliyetlerde bulunan kaçak bir papazın yakalanması için bir ekip kuruldu. Ekipte dört zaptiye ile metropolit ve kocabaşılar tarafından toplanan birer nefer hıristiyan vardı. Bu ekip, köyleri gezerek kaçak papazı aradı³⁹.

1853 Yılında Seferihisar Çeşme Kazası Müdürü Osman Ağa'nın fakir halkın işlerini sekteye uğratma ihtimali karşısında azil ve tebdili için şikâyetle bulunanlar arasında Seferihisar Çeşme Kocabaşısı da vardı. Şikâyetin ardından Osman Ağa istifa edince yerine Mehmet Tahir Efendi vekâleten atandı⁴⁰.

Aralarında kocabaşılardan da bulunduğu Çeşmeliler, 1860 yılında Çeşme Kalesi düzenine zarar veren binanın yıkılması ve uygun yerlere yeni binaların yapılması için teşebbüse geçtiler⁴¹. Bu tür girişimlerde kocabaşılardan teşvik ve desteklerinin rolü büyüktür.

Tanzimat döneminde kocabaşılardan hizmetlerinden gösterilecek bazı örneklerle Çeşme kocabaşılarının verdikleri hizmetleri genişletmek mümkündür. Kocabaşılardan hizmet ettikleri sahalardan en önemlisi, vergi ile ilgili olanıdır. 1840 Yılında Ocak ayında, vergi konusunda halkın şikâyetçi olduğu iltizam sistemine son verildi ve muhassıllık sistemine geçildi. Bu sistemde muhassılın başkanlığında kâtip, hâkim, müftü, asker zabiti ve yöre ileri gelenlerinden yetenekli ve dürüst dört kişiden oluşan on kişilik Muhassıllık Meclisleri kuruldu. Gayr-ı müslim halkın temsilcisi olarak metropolit ve kocabaşılardan iki kişi, vergi yazımı ve bölge meselelerini tartışıp kararlaştırarak uygulayan bu meclise üye olarak girdiler.

Muhassılın bulunmadığı kazalarda kurulan ve 1841'de kapanan Küçük Meclislerde; muhassıl vekili, müftü, naip ve ileri gelen kimseler üye olarak bulundu. Köylerde ise büyüklüğüne göre bir ilâ iki muhtar seçilirken gayr-ı müslimlerin köylerinde işleri kocabaşılar yürüttü. Muhtar ve kocabaşılardan aldıkları kararlar, büyük meclisin onayından geçtikten sonra uygulandı⁴².

Vergi tahsilinde kocabaşılar, en çok cizye konusunda çalıştılar. Çünkü cizye, sadece gayr-ı müslimlerden alınan bir vergi idi. Tanzimat yönetimi, cizyenin toplanmasında hem hıristiyan halkın zarar görmesini engellemek ve hem de Avrupa devletlerinin müdahalesini önlemek üzere iltizama son verirken yeni bir usul getirdi. Bununla gayr-ı müslimlerin bulunduğu köy ve kasabalarda kocabaşılar ve vekilleri topladıkları cizyeyi muhassıllara teslim ettiler. Bu durum, gayr-ı müslimleri memnun etti⁴³.

³⁹ BOA., Hariciye Mektubî Kalemi Evrakı, nu. 29/95.

⁴⁰ BOA., İ. MV., nu. 10355.

⁴¹ BOA., İ. MV., nu. 19295.

⁴² Muhassıllık Meclisleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. ORTAYLI, *Tanzimattan Sonra Mahalli ...*, s. 13 vd.; ÇADIRCI, a.g.e., s. 212-19.

⁴³ Enver Ziya KARAL, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, İkinci baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1976, s. 202.

17 Mart 1841 Tarihinde reayanın yararına olduğu düşüncesiyle cizyede maktû sistem yani vergi miktarının toplu olarak alınması genelleştirilince kocabaşlar çıkarlarını korudular⁴⁴. Çıkarlarını koruyanlar arasında Çeşme kocabaşlarının da bulunması gayet tabiidir.

Muhassıllık kaldırılıp tekrar mültezimliğe geçilince de kocabaşların vergi ile ilgili işleri devam etti. Bâbîâlî, 3 Şubat 1856'daki Islahat Fermanı ile müslümanlar ve gayr-ı müslimler arasında her bakımdan eşitlik sağlarken cizye vergisini kaldırdı. Ama askerlik yapma görevi, gayr-ı müslimler için de geçerli oldu. Ancak askerliğe gitmek istemeyenlerden iane-i askerî (askerlik bedeli) alındı. Cizyenin toplanmasında olduğu gibi hıristiyanlarla ilgili askerlik bedelinin tevzi ve tahsilinde kocabaşlara önemli görevler verildi. Bu görevi alan kocabaşların yanlarında yardımcı olmak üzere birer muhbir bulunmaktaydı⁴⁵.

1860 Yılında bir nizamname çıkarıldı. Bu nizamname ile köy ve mahalle muhtar, kocabaşı ve papazlarının hazırladığı tevzi defterinin Kaza Meclisi tarafından onaylamasından sonra bu deftere göre vergi toplandı. Tevzi defterini hazırlayan kimseler, halktan topladıkları vergileri kazaya gönderdiler. Önceki dönemde olduğu gibi bu dönemde de vergileri zimmeterine geçirenler ve geç teslim edenler oldu⁴⁶.

Kocabaşların taşradaki hizmet ve faaliyetleri yanında başkent İstanbul'da da bazı etkinlikleri oldu. 13 Ocak 1845'te Padişah Abdülmecit (1839-1861), Tanzimat dönemi ıslahat girişimlerinin zamanında hedefine varamaması üzerine gerekli önlemleri alınmasını istemişti. Ayrıca o, genel bir yenilik için öncelikle ülkedeki her eyaletin sorunlarını öğrenmek üzere oralardan muteber ve malûmat sahibi kimselerden birer müslüman ve gayr-ı müslimi İstanbul'a çağırıldı. Eyaletlerden gelen kimseler, genelde birer âyân ile kocabaşı idi. Bunlar, Meclis-i Vâlâ'ya sözlü ve yazılı olarak ülke sorunlarını ilettiler. İletilen konular arasında bulunan haksızlıklar, yolsuzluklar, vergilerin fazlalığı ile çeşme ve su yollarının bozukluğundan şikâyetçi idiler. İstanbul'da iki aydan uzun bir süre kalan âyân ve kocabaşlar, mayıs ayındaki toplantılara katıldılar. Toplantılarda vergi ve ekonomi reformu hakkında görüşlerini bildirenler oldu⁴⁷.

Yaptıkları olumlu ve başarılı çalışmalar ile nişan verilmesi konusuna giren kocabaşlar vardı. Bunlardan biri, 1863'te beşinci rütbe mecidî nişan verilmesine konu olan İzmir'in Bornova Kocabaşısı Petro idi⁴⁸.

⁴⁴ İNALCIK, "Cizye", s. 46.

⁴⁵ BOA., BEO. Sadaret Evrakı Mektubî Mühimme Kalemî, nu. 110/33; Maliye Nezareti Varidat Defterleri, nu. 2646.

⁴⁶ ÇADIRCI, a.g.e., s. 340-42.

⁴⁷ DAVISON, a.g.e., s. 54-55; ORTAYLI, a.g.e., s. 29-31; ÇADIRCI, a.g.e., s. 199-202.

⁴⁸ BOA., İ. Hariciye, nu. 11457.

Haklarındaki şikâyetler

Tanzimat döneminde eyalet ve kazalarda kurulan meclislerdeki müslüman ve gayr-ı müslim üyeler, kendi cemaatlerinin önde gelen kimseleri olan âyân ve kocabaşılar idiler. Bu kimseler, genelde sokaktaki halkı temsil etmemekteydiler. Dinleri farklı olan bu kimseler, kendi aralarında tartıştıkları gibi, aynı zamanda işlerine gelmeyen reformlara karşı çıktılar ve menfaatlerini koruyup arttırmak için müttefik dahi oldular. Reformları ve kuralları düzgün ve dürüst bir biçimde uygulamayan bu kimselerden müslümanlar ile hıristiyanlar şikâyetçi idiler. Hıristiyanların şikâyet ettikleri meclis üyesi kocabaşılar arasında Çeşme kocabaşıları da vardı⁴⁹.

1853 Yılında, Çeşme Kaza Meclisi Üyeleri arasında bulunan kocabaşılar hakkında, Rum halkının şikâyetname yazdıkları görüldü. Rum metropoliti tarafından Rumca yazılan bir dilekçe, Bâbîâlf ile Padişah Abdülmecit'e kadar ulaştı. Rumlar, üyelerin meclisin kuruluşundan itibaren sekiz yıldır değiştirilmediklerini, bu üyelerin aralarında ittifak oluşturup halkın haklarına tecavüz ettiklerini ve rüşvet aldıklarını duyurdular. Çeşme hıristiyanları, Meclis Üyesi Tüccar Agastos'un, kendilerine vadeli olarak buğday verip vadesi geldiğinde halkın üzümünü zorla alıp mağazaya koyarak istediği fiyattan sattığını, borçlu olan kimselerin bu tüccarın esiri durumuna geldiklerini ve daha önce de hakkında şikâyette bulunulduğunu açıkladılar. Şikâyet edilenler arasında müslüman üyelerden Dervişoğlu Hacı Mustafa ile tüccarın ittifak halinde çalıştığı naip efendi de bulunmaktaydı. Dervişoğlu Hacı Mustafa'nın Marko Kombiya ile beraber bütün mahsulleri halktan tekel usulüyle satın alıp fazlasıyla tüccara sattığı, bu kimselerin memleket işlerine karışmadıkları ve üyelikten çıkarılmaları istendi⁵⁰.

Konu, Maliye Nezareti'ne aktarıldı. Çeşme'nin on iki kocabaşısı için mübaşir tayin edilen İzzet Bey ve yerel komisyon tarafından görülen muhasebeler hakkında araştırma yapıldı. On beş yük⁵¹ yirmi bin kuruş olan paranın bir yük doksan üç bin kuruş kadarını kocabaşılardan fazla olarak aldıkları ortaya çıktı. İzzet Bey görevini yaparken mahsul mevsimi olmadığından kocabaşılar ağustos ayında ödenmek üzere senet verdilerse de ödemeyi yapmadılar. İzzet Bey, hem ödeme işiyle ve hem de reayanın alacaklarıyla ilgilendi. Konu, epey uzun sürdü. Bunun üzerine 1855'te Bâbîâlf, İzmir valisinin İzzet Bey'e yardım sağlamasını bildirdi. İzzet Bey'in mübaşirlik ücretini alması ise 1858'e kadar uzadı⁵². Çeşme kazası ahalisinin kocabaşıları

⁴⁹ Çeşme kocabaşıları hakkındaki şikâyetlere daha önceki bölümlerde de değinildi. Bk. 29 ve 35. dipnotlar.

⁵⁰ BOA., A. MKT. UM., nu. 127/10, 128/66, 129/62; İ. MV., nu. 9841.

⁵¹ "YÜK: Yüz bin akçeye verilen isim". Bk. Midhat SERTOĞLU, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul 1958, s. 347.

⁵² BOA., A. DVN., nu. 133/49; A. MKT. UM., nu. 185/8, 217/47; İ. MV., nu. 12031.

ile olan muhasebeleri ve bazı çekişmeleri ilgili meselelerin sonraki yıllarda, meselâ 1866'da da devam ettiği görüldü⁵³.

Çeşme Kaza Meclisi, her yıl üyesi olan kocabaşların muhasebelerini kontrol eder ve onların görevlerini devam ettirir veya sona erdirirdi. Bu uygulama Çeşme'nin usul ve âdetlerinden iken bir aralık taraftarlık ve gizli düşmanlık ile bu usule uyulmadığından eski âdetin yeniden yürürlüğe girerek halkın haksızlıktan korunması için meclis tarafından araştırılıp soruşturulması Rumlar tarafından 1855'te istendi⁵⁴.

Çeşme kocabaşları arasında, kazadaki görevi bittikten sonra Rumların işlerine müdahalede bulunanlar vardı. Bunlardan biri, Çeşme Kocabaşısı Gökoğlu İstefan idi. Onun bu tür müdahaleleri üzerine 1865'te yaptıklarının önlenmesi yönünde bir karar alındı⁵⁵.

Çeşme kazasının önemli bir köyü ve nahiyesi durumunda olan Alaçatı'nın Rumları da kocabaşı ve çorbacılar karşısında uğradıkları haksızlık ve zulümlerle ilgili şikâyetlerde bulundular. 1863'te Alaçatı nahiyesi halkı, çorbacıları bulunan on sekiz kişiden gördükleri zulüm ve adaletsizliklerden şikâyetçi idiler. 1866'da İstanbul'daki Alaçatılılar dahi, çorbacıların hırsızlara yataklık ettiklerini Bâbiâli'ye bildirdiler. Aynı yıl, köy halkının vekilleri ve kocabaşları olan kimselerin zulümleri ile devlete ait çalınmış malların soruşturulması üzerinde duruldu. Alaçatı köyü kocabaşlarının halka olan zulümlerine ait şikâyetlerin şimdilik 1868'e kadar sürdürüldüğü bilinmektedir⁵⁶.

Kocabaşı ve çorbacılarla ilgili bu şikâyetlerin en önemli sebebi, onların halka karşı uyguladıkları haksızlık ve baskılardır. Bu baskılarda, onların sosyal ve malî yönden güçlü olmaları yanında, bürokrat olarak yerel yönetim kurumları içinde bulunmaları dolayısıyla etkili ve yetkili olmalarının da rolü ve payı vardır. Bir diğer sebep ise, kocabaşlar arasındaki iktidar mücadelesidir. Bir kısım halk, himayesi altında kaldıkları kocabaşların kışkırtmaları ile rakip konumundaki kocabaşlar aleyhinde şikâyette bulunmuş olmalıdır.

SONUC

Çeşme kocabaşları, önceki yıllardaki kudret, etkinlik ve çıkarlarını Tanzimat döneminde de devam ettirdiler. Tanzimat yıllarında kurulan meclislerde çorbacı ve kocabaşların üye bulunmaları ve sömürücü yabancı firmalarla işbirliği ederek komprador olmaları, güçlerini koruyup geliştirmelerinde etkili oldu. Ama onların halkın kalkınması ve gelişmesi yönündeki etkinlikleri, müslüman âyânlarda da görüldüğü gibi yok gibidir.

⁵³ BOA, V. GGD., nu. 107, s. 753.

⁵⁴ BOA., A. MKT. UM., nu. 202/20.

⁵⁵ BOA., V. GGD., nu. 107, s. 537.

⁵⁶ BOA., V. GGD., nu. 107, s. 678, 684, 713, 727, 820.

Kocabaşların meclis üyeliklerine olan seçimlerine vali, kaza müdürü ve hakim gibi kimselerin müdahalede bulunması, halkın haklarına zarar vermekteydi. Dolayısıyla meclislerde halkın temsilcisi yok idi. Bu durum, yakın dönemlerde seçimlere girmek isteyen adaylara parti genel başkanlarının müdahalelerde bulunmasına çok benzemektedir. Bir başka benzerlik ihtimali ise meclislerdeki halkın temsilcilerinin oranı olmalıdır.

Çeşme kocabaşlarının başlıca hizmetleri; bazı belde meselelerini üst makamlara aktarmak, genelde devlet işleri olan nüfus sayımına katkıda bulunmak ve cizye ile askerlik bedeli gibi vergileri toplamak idi. Ancak bu görevlerini yaparken halka zarar veren kocabaşı sayısı çoktur. Halkın uğradığı zarara ve gördüğü zulme son bir misal olarak, Osmanlı köy ve kasabalarındaki imam, muhtar ve kocabaşların halktan masarif adıyla para toplamaları gösterilebilir⁵⁷.

Kocabaşlar, halktan ziyade kendi çıkarları için çalışınca, hemen her yıl şikâyet edildiler. Onların vergi toplarken fazla para toplamaları, süreleri sona ermesine rağmen görevden çekilmemeleri, çekilseler bile halkın işlerine müdahalede bulunmaları ve rakipleri ile olan mücadelelerinde halkı bölmeleri, şikâyet sebeplerinin en önemlilerinden idi.

---

⁵⁷ BOA., I. MV., nu. 22131.

EKLER

Ma'rûz-ı kullarıdır ki,

Çeşme kazâsı re'ayâsının memleket umûrunu rû'yet eylemek üzere taraflarından ta'yîn olunan gerek kocabaşların ve gerek memleket meclisinde bulunacak a'zânın intihâbı husûsu ahâlî-i fukarânın vekîllerine 'â'id olub âhar tarafından karışılmamak ve hâtır ve taraf ile intihâb ve ta'yîn olunmamak usûl-i câriye iktizâsından iken ba'zı kerre bunların intihâbı zımında şuradan buradan müdâhale vâki' olarak hâtır ve taraf ile adamlar ta'yîn olunmakta ve bu husûs ise umûr-ı fukarânın hakk_niyetle rû'yetine sekte vermekte olduğundan bundan böyle kadîmi ve te'âmülû vechile bu misillü kocabaşların ve meclis a'zâsının intihâbı husûsuna müdîr ve hâkim ve sâ'ire taraflarından müdâhale vukû' bulmayarak ber-mu'tâd fukarânın vekîlleri olan mahallât kocabaşlarının re'yleri ve hüsn-i muvâfakatleriyle intihâb ve ta'yîn kılınmak husûsunda İzmir Vâlîsi Devletlü Paşa Hazretlerine hit_ben bir kıt'a emir-nâme-i sâmf-i cenâb-ı vekâlet-penâhînin şeref-sudûru bâbında emr ü fermân hazret-i men leh-ül-emrindir. Fî 28 ZÂ sene (12)71

(Mühür)

(Bende

Antemos

Patrik-i Millet-i Rum

İstanbul ve Memâlik-i Mahrûsa)

EK /1: (BOA., A. DVN., nu. 106/1).

